

AURELIO DE SANTOS OTERO, *Los evangelios apocrifos*. La editorial catolica. Madrid 1963². Str. XV + 705 i XXXII table ilustracija.

Već dulje vremena osjeća se u stručnoj literaturi potreba za novim kompletnim izdanjem originalnih tekstova apokrifnih evanđelja, jer ne samo da su starija, kao što je Tischendorfovo (*Evangelia apocrypha*, Lipsiae 1853, 1876²) i Michel-Peetersovo (*Evangelies Apocryphes*, vol. I, Paris 1911, i vol. II, 1914), već odavna iscrpljena nego ni u jednom od njih, pa tako ni u novijem Bonaccorsijevu izdanju (*Vangeli apocrifi*, Firenze 1948) nisu obuhvaćena kompletno sva apokrifna evanđelja. Toj potrebi udovoljio je u posljednje vrijeme Španjolac de Santos Otero koji je, radeći na bazi već poznatih dobrih kritičkih izdanja apokrifnih evanđelja iz kojih je preuzimao tekstove, ponovno izdao te tekstove dodavši samo vlastite kritičke bilješke koje se osnivaju na rezultatima najnovijih istraživanja. Novih tekstova on nije donosio, što uostalom nije ni tako lako kad su svi poznati rukopisni fondovi većih biblioteka već davno iskorišteni, ali njegova je zasluga što je u jednoj knjizi, koja je — usput budi rečeno — štampana na finom bible-papiru i vrlo praktičnog formata, dao sve poznate tekstove apokrifnih evanđelja. Osim toga velika je prednost de Santosova izdanja i u tom što je, za razliku od ostalih sličnih izdanja, dao kratke uvodne studije te iscrpnu bibliografiju pojedinih apokrifa. To je dosad najkompletnije izdanje apokrifnih evanđelja o čijoj potrebi i uspjehu najbolje govori činjenica da je od 1956. g., kad je prvi put izišlo, doživjelo 2. izdanje.

Izbor tekstova opravdava de Santos na temelju definicije apokrifnih evanđelja koju je dao u uvodu (str. 1—26) gdje je objasnio i sam pojam apokrifa i dao objektivnu ocjenu apokrifne literature kojoj su jedni istraživači pridavali pretjeranu važnost, a drugi je posve negirali. Uz najstarije popise apokrifa te najnužnije podatke o mlađim apokrifnim evanđeljima, koja nije uzeo u svoje izdanje, dao je de Santos u uvodu na 6 petitom štampanih stranica bogatu bibliografiju koja obuhvaća kronološkim redom poredana izdanja i prijevode novozavjetnih apokrifa, studije o novozavjetnim apokrifima i posebno o apokrifnim evanđeljima, te na kraju arheološke, ikonografske i bibliografske studije. To je dosad najpotpunija bibliografija apokrifnih evanđelja za koju treba odati svako priznanje njezinu autoru, posebno još zbog toga što je u nju obilno uvrstio slavenske apokrife i pokazao dobro poznavanje slavenske, napose ruske literature o apokrifima. Upada u oči da u toj obilnoj bibliografiji ne nalazimo ništa o hrvatskoglagoljskim apokrifima. No tome je najmanje kriv de Santos, nego naša slavistička nauka koja je o toj temi tako malo pisala da nije dala ni potpun popis apokrifne građe u našoj književnosti, a kamoli kompletno izdanje naših apokrifnih evanđelja.¹

Pošto je u uvodu ograničio područje svoga interesa, de Santos je podijelio sve tekstove u pet velikih grupa. Svakoj od njih stavio je na

¹ Popis hrvatskoglagoljskih apokrifa izradila sam u disertaciji »Apokrifi u hrvatskoglagoljskoj literaturi do 16. st. s osobitim obzirom na apokrifna djela apostolska«, Zagreb 1965.

čelo kratak opći uvod, zatim uvodnu studiju o svakom apokrifu i na kraju bibliografiju. Na taj način može svatko na jednom mjestu naći sve potrebne podatke i literaturu o određenom apokrifu.

Prvu grupu tekstova (str. 27—122) obuhvaćaju *fragmenti* apokrifnih evanđelja, i to: a) *izgubljena evanđelja* za koja znamo samo prema citatima crkvenih otaca, b) *fragmenti papirusa* i c) tzv. »Agrapha«, tj. razne rečenice koje tradicija pripisuje Isusu, a nisu zabilježene u kanonskim evanđeljima. Uz svaki fragmenat, a tako dalje i uz svaki tekst de Santos je dao prijevod na španjolski; ali stvar je izgubila na preglednosti time što prijevod i original nisu štampani paralelno (kao što je to učinjeno kod nekih fragmenata), nego jedno ispod drugoga. Izdavač je doduše primijenio razne tipove slova, ali snalaženje u tekstu je otežano jer se ispod svega još nalaze kritičke bilješke. To bi ujedno bila jedina primjedba na ovo izdanje koje je inače upravo s tehničke strane savršeno.

Drugu grupu tekstova (str. 124—277) sačinjavaju *apokrifi rođenja* među koje je de Santos uvrstio: 1) *Protoevanđelje Jakovljevo*, 2) latinsko *Pseudo-Matejevo evanđelje*, 3) latinsku *Knjigu o Marijinu rođenju* i 4) odlomke iz *Liber de Infantia Salvatoris*. Za ostale apokrifne rođenja koji predstavljaju prerade Protoevanđelja i njegove najstarije latinske redakcije de Santos donosi samo najvažniju literaturu. Radi kompletnosti bibliografskih podataka o slavenskim izdanjima apokrifa rođenja ovdje napominjem da je jedan odlomak Protoevanđelja (gl. XVII—XX) iz hrvatskoglagoljskih brevijara izdao Jagić u *Archiv für slavische Philologie* 25 (1903). Tekst početka Protoevanđelja (gl. I—IV), skraćena verzija Protoevanđelja i odlomci Pseudo-Mateja koji su sačuvani u hrvatskoglagoljskim rukopisima nisu još objavljeni.

U treću grupu tekstova (str. 280—372), tzv. *apokrifne djetinjstva* uvršteno je: 1) *Pseudo-Tomino evanđelje*, 2) *sirsko-arapsko evanđelje djetinjstva* koje je doneseno samo u španjolskom prijevodu, 3) prijevod arapske *Historije Josipa tesara* i 4) odlomci iz armenskog *evanđelja djetinjstva*, također samo u prijevodu.

Među apokrifne muke i uskrsnuća koji predstavljaju četvrtu grupu tekstova (str. 373—572) ušlo je: 1) grčko *Petrovo evanđelje*, 2) *Pilatov ciklus* koji obuhvaća a) *Pilatova djela* ili *Nikodemovo evanđelje* i b) sedam drugih spisa koji se odnose na Pilata i na kraju 3) *Bartolomejevo evanđelje*. Kao dopunu bibliografiji slavenskih tekstova Pilatova ciklusa ovdje bismo mogli spomenuti i glagoljski fragmenat Nikodemova evanđelja iz XIV st. To je najstariji sačuvani slavenski prijepis Nikodemova evanđelja čijoj porodici pripada i mlađi ćirilski tekst što ga je objavio Stojanović u *Glasniku srpskog učenog društva* 63. Taj vrijedni tekst, koji je sačuvan u Pazinskim glagoljskim fragmentima, do danas nije objavljen.

Petu grupu apokrifnih evanđelja predstavljaju tri teksta (str. 573—659) koja se odnose na *Marijinu smrt i uznesenje*. To su: 1) *Knjiga Ivana evanđeliste Bogoslova o usnuću Bogorodice* (grč.). 2) *Knjiga solunskog nadbiskupa Ivana* (grč.) i 3) *Pričanje Pseudo-Josipa iz Arimateje* (lat.).

U posebnom dodatku (str. 661—682) objavio je de Santos dvije apokrifne poslanice na grčkom, i to: a) poznatu *korespondenciju između Isusa i edeskog cara Abgara* i b) u srednjem vijeku veoma proširenu, *poslanicu o nedjelji*.

Izvanredno pomagalo za bolje snalaženje u izdanju dao je de Santos u temeljitom i detaljnom indeksu (str. 684—706) imena, izvora, kodeksa, rukopisa i papirusa, indeksu materije te arheološkom i ikonografskom indeksu. Na kraju dodao je još XXXII table likovnih priloga i time znatno obogatio svoje djelo.

Pred nama je dakle doista vrijedno djelo u kojemu su svi oni koji se bave proučavanjem apokrifne literature dobili dragocjen instrumenat za rad. Možemo samo poželjeti da autor na ovaj način izda i druge apokrifne tekstove.

Biserka Grabar

G. MIHAILOVIĆ: *Srpska bibliografija XVIII veka*, Beograd, Narodna biblioteka SR Srbije, 1964. 4° XXXIV + 383 str., Srpska retrospektivna bibliografija, knj. 1. (Ćir.).

Rad na srpskoj retrospektivnoj bibliografiji započeo je tekar god. 1954. Time se prvotno bavila posebna Komisija koju je osnovao Savet za prosvetu i kulturu Srbije, a kada je ta Komisija ukinuta god. 1960. rad je preuzela Narodna biblioteka SR Srbije koja s djelom spomenutim u naslovu započinje već objavljivanjem srpske retrospektivne bibliografije. Izdala je jedno opsežno djelo, bogato opremljeno s mnogo fotokopija — i to je sve što bi se moglo pozitivno reći o toj bibliografiji.

Na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji započelo se radom već prije minulog rata, ali još je uvijek daleko od toga da bi se započelo s objavljivanjem. Iznosi se da nema sredstava, no mnogo će biti krivnje i na samoj redakciji hrvatske retrospektivne bibliografije koja se više bavila formom, pravilima za popisivanje i sličnim, nego sakupljanjem građe. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici koja ima zadatak da izradi hrvatsku retrospektivnu bibliografiju nije još obrađen ni materijal u samoj knjižnici, a kamo li da bi se pregledala knjižna imovina bilo koje druge knjižnice. I dok se dakle na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji previše oklijeva, dotle se s radom na srpskoj i previše požurilo, barem što se tiče prve knjige koja je u većoj mjeri nekritička, bibliografski slabo sastavljena i pored toga pisana subjektivno i tendenciozno, prekorativši time namijenjeni okvir i zadatak same srpske retrospektivne bibliografije.

Pišući o srpskoj retrospektivnoj bibliografiji, bibliotekar M. Živanov kaže da ona treba obuhvatiti sve srpske štampane knjige »prema teritorijalnom principu koji je usvojen da bi ova bibliografija docnije činila celinu sa bibliografijama ostalih naših republika«, a) sve knjige, bez obzira na jezik, štampane na teritoriji SR Srbije, b) sve knjige na srpskom jeziku štampane u inostranstvu i c) sve knjige srpskih autora na